

Nr 15

Utlåtande i anledning av motioner angående korum i militär-tjänst.

Andra lagutskottet har behandlat två till lagutskott hänvisade motioner, I: 46 av herr *Svenungsson m. fl.* samt II: 73 av herr *Werner m. fl.*

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om sådana tillämpningsföreskrifter för TjRK 12: 9 att värnpliktig personal efter egen anhållan kan beredas korum på tjänstetid».

Gällande bestämmelser m. m.

Ordning för korum

Enligt kap. 12 mom. 11 i tjänstereglementet för krigsmakten (TjRK) genomförs korum i regel i den ordning, som anges i fältkyrko-handboken.

I fältkyrko-handboken anges, att korum förrättas under ledning av chefen för vederbörligt förband (avdelning) och i regel enligt följande ordning.

Först sjunges en psalm. Efter denna läses lämpligen en bibeltext och bön. En kortare betraktelse kan hållas. Därefter läses »Fader vår» och »Välsignelsen», varpå åter en psalm sjunges. Om präst eller predikant icke biträder, läses bön och bibelord av någon som äger sinne för innebörden och kan läsa värdigt. Psalmsången bör ledas av en eller flera försångare. Efter sista psalmversen uttalar den som för befålet krigsmannabönen »Gud bevare Konungen och Fäderneslandet», vilken upprepas av de närvarande (vid marinen besvaras uttalandet med »Gud höre det»). Om både personal ur marinen och annan personal deltar i korum, besvaras krigsmannabönen på ettdera av dessa sätt enligt bestämmande av den som vid tillfället för befålet. Lystringsgrad under korum är lediga. Om så erfordras för att lystring skall uppnås, kommenderas före krigsmannabönen »giv akt». Korum inpassas om möjligt i tidsschemat, så att tjänst icke vidtar omedelbart efteråt.

I fältkyrko-handboken finns exempel på psalmsånger, bibeltexter och böner, som är lämpliga att använda vid korum. Innehåll och form för korum skall — enligt de anvisningar som anges i följande avsnitt — anpassas till syftet att tillgodose den enskildes religiösa behov, ge andlig vägledning och skapa andakt.

Delta gande i korum

I kap. 12 mom. 9 TjRK stadgas att »gudstjänst eller korum anordnas på fritid om särskilda skäl icke finnas att anordna förrättningen i tjänsten».

Vidare stadgas i samma kap. mom. 10 att deltagande i gudstjänst eller korum är frivilligt samt att om förrättningen anordnas i tjänsten skall den som icke deltar i förrättningen under tiden för denna delta i verksamhet enligt mom. 45. Sistnämnda mom. innehåller följande: Bildningsverksamheten omfattar undervisning och upplysning i samhälls- och kulturfrågor, biblioteksverksamhet, allmän föreläsningsverksamhet, fritidsundervisning samt kulturminnesvård, naturvård och traditionsvård.

Överbefälhavaren har den 12 juli 1968 utfärdat anvisningar för tillämpning av bestämmelserna för gudstjänst eller korum i TjRK 12:9—11. Anvisningarna innehåller bl. a. följande (punkt 4).

De särskilda skäl, som enligt TjRK 12:9 må föranleda att korum anordnas på tjänstetid, anses föreligga,

om korum ingår som en del av firande av allmän högtidsdag samt högtids- och minnesdag, som har samband med förbundet och dess verksamhet (t. ex. regementets dag),

om korum ingår i särskild högtidlighet, som anordnas i anslutning till in- eller uttryckning av utbildningskontingent, kursavslutning vid skola o.d.,

om korum ingår i högtidlighet, anordnad på grund av inträffade dödsfall eller allvarlig olyckshändelse eller i anledning av en allvarlig världspolitisk eller nationell situation,

om korum anordnas för personal, som har tjänstgöring under sön- och helgdagar,

om korum anordnas under beredskaps- och krigstillstånd (då värnpliktslagen § 27:2 eller 28 är tillämplig).

Enligt *tidigare gällande anvisningar* — vilka hade utfärdats den 27 maj 1966 för att försöksvis vara vägledande t. v. — ansågs även »särskilda skäl» enligt TjRK 12:9 föreligga »*om* korum anordnas efter sedan personal gjort framställning härom».

Om korum anordnas under tjänstetid skall — då så är möjligt — detta meddelas på order minst en vecka i förväg. För att möjliggöra planläggning av såväl korum som verksamhet enligt TjRK 12:45 skall personalens avsikt att närvara eller icke närvara vid korum inhämtas i god tid i förväg.

I en interpellationsdebatt i andra kammaren den 5 december 1968 besvarade chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson, jakande en fråga från herr Werner huruvida gällande tillämpningsbestämmelser — således de, som utfärdats den 12 juli 1968 — beträffande korum stod i överensstämmelse med de demokratiska rättigheter som tillkom medborgarna i ett samhälle med full religionsfrihet. Herr Werner åsyftade med sin fråga det förhållandet, att i ÖB:s anvisningar bland »särskilda skäl», som fick föranleda att korum anordnades på tjänstetid, hade uteslutits skälet att personal gjort framställning om korum. Statsrådet Andersson uttalade, att denna bestämmelse kommit att tolkas på många olika sätt varav, som försvarsstaben framhållit, »en del knappast kunde anses stå i överensstäm-

melse med Kungl. Maj:ts bestämmelser och bakgrunden till dessa», d. v. s. det riksdagsbeslut som fattades i båda kamrarna år 1965 (jfr »Historik» nedan). Statsrådet Andersson framhöll vidare, att den personal, som gjorde framställning om att korum skulle anordnas utan svårighet kunde få sin önskan uppfylld genom att korum ägde rum på fritid.

Historik

Andlig vård inom försvarsväsendet förekom i Sverige redan under Gustav Vasas tid. Stadganden finns angående bl. a. militära gudstjänster i denne konungs krigs- och sjöartiklar, förnyade av ett flertal följande regenter. Korumbegreppet möter i svensk militärlagstiftning först i Erik XIV:s skeppsartiklar 1566. I 1931 års tjänstgöringsreglemente för armén stadgades, att korum skulle hållas i regel en gång om dagen i samband med övningarnas början eller avslutande för dagen. I 1945 års tjänstereglemente för krigsmakten föreskrevs i mom. 743, att deltagande i gudstjänst och korum var enligt vederbörande chefs bestämmande frivilligt eller obligatoriskt, att i senare fallet på anhållan befrielse dock fick medgivas samt att obligatoriskt deltagande endast borde förekomma på tjänstetid, såvida icke särskilda förhållanden annat föranledde.

Efter hänvändelser från Försvarsväsendets underbefälsförbund föreslog överbefälhavaren i skrivelse den 8 augusti 1957 hos Konungen, att i avbidan på tilltänkt nytt tjänstereglemente för krigsmakten provisoriska anvisningar skulle utfärdas rörande deltagande i gudstjänst och korum. Med anledning härav meddelades i generalorder den 22 mars 1958 nya bestämmelser i nämnda avseende, vilka skulle gälla tills vidare i stället för mom. 743 i 1945 års tjänstereglemente (jfr MO:s ämbetsberättelse 1958 s. 213 och 1959 s. 211). Dessa bestämmelser intogs sedermera i huvudsak oförändrade i 1960 års tjänstereglemente (kap. 12 mom. 9), där de fick följande lydelse.

Deltagande i gudstjänst eller korum är i tjänsten enligt vederbörande chefs bestämmande obligatoriskt för i förband (avdelning) ingående meniga jämte erforderligt befäl samt för den personal i övrigt som har uppgifter i samband med förrättningen.

När gudstjänst eller korum anordnas under större, för förband gemensam högtid — t. ex. regementets dag — får, om så bedömes lämpligt, även annan än i föregående stycke nämnd personal beordras delta i förrättningen.

Den som anmäler att han med hänsyn till sin inställning i religiöst avseende icke önskar delta i gudstjänst eller korum skall befrias från deltagande, om han icke erfordras för bestämd uppgift i samband med förrättningen. Personal, som befrias från att delta, bör under tiden för förrättningen vara sysselsatt i annan verksamhet, såvitt möjligt inom något av personalvårdens övriga områden.

Personal, som icke beordras delta, får beredas tillfälle att delta frivilligt.

Deltagande i gudstjänst eller korum är på fritid frivilligt.

I en *interpellation* i andra kammaren vid 1965 års riksdag frågade herr Lindahl statsrådet och chefen för försvarsdepartementet, bl. a. huruvida statsrådet hade för avsikt att i överensstämmelse med religionsfrihetslagstiftningens principer medverka till att deltagandet för meniga och erforderligt befäl i korum gjordes helt frivilligt. Interpellanten gjorde bl. a. gällande, att det på vissa håll uppstått problem både i fråga om vad som skulle inläggas i tjänstereglementets begrepp »inställning i religiöst avseende» och beträffande hur utförligt motiverad en anhållan om befrielse skulle vara. Svårigheter skulle även ha förekommit att bereda de korumbefriade lämplig sysselsättning inom något annat av personalvårdens områden.

I sitt svar på interpellationen anförde chefen för försvarsdepartementet, att en översyn av föreskrifterna rörande såväl Krigsmans erinran som korum pågick under överbefälhavarens ledning, att beredningen av ärendet skulle kunna slutföras i sådan tid, att frågan kunde anmälas för Kungl. Maj:t under hösten 1965, samt att det förslag, som förelades Kungl. Maj:t, skulle komma att utformas så, att intrång på religionsfriheten inte skedde.

Vid 1965 års riksdag togs även i motioner upp frågan om deltagande i gudstjänst och korum inom krigsmakten. I de likalydande motionerna nr 53 i första kammaren och herr *Larsson, Lars, m. fl.* samt nr 63 i andra kammaren av herr *Björk* i Göteborg *m. fl.* yrkades, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om sådan ändring i 1960 års tjänstereglemente för krigsmakten att gudstjänst eller korum ej må förekomma i tjänsten».

I utlåtande, nr 63, i anledning av motionerna uttalade andra lagutskottet som sin mening, att det fanns tillfällen då gudstjänst eller korum förekom i sådant samband med militärtjänsten att det framstod som naturligt att all personal deltog däri, samt att det därför inte var motiverat att införa förbud för anordnande av sådan i tjänsten ingående förrättning. Samtidigt underströk utskottet, att — med hänsyn till principen om religionsfrihet — deltagande i gudstjänst eller korum i största utsträckning borde vara frivilligt och sålunda inte utgöra ett obligatoriskt tjänsteåliggande, samt att förrättningens frivilliga karaktär alltid borde tydligt klargöras för de värnpliktiga. I enlighet med det anförda hemställde utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening giva till känna vad utskottet anför, samt att motionerna, i den mån de icke kunde anses besvarade genom vad utskottet sålunda hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vid utlåtandet fogades, dels en blank reservation, dels en motiverad reservation, vari anfördes följande.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att det inte är förenligt med en individualistisk syn på religionen och religionsfriheten att människor kommenderas till gudstjänster eller andaktsstunder. Därför bör sådana förrättningar inte heller ingå i den militära tjänsten. Detta betyder inte att

utskottet förnekar den enskildes behov av religiös utövning även under den tid han fullgör uppgifter inom försvaret. Men enligt utskottets uppfattning bör detta behov tillgodoses helt utanför tjänsten. Endast då kan de religiösa förrättningarna i egentlig mening sägas vara frivilliga.

Enligt nuvarande bestämmelser för korum m. m. är dessa obligatoriska men med rätt för den som av samvetsskäl inte önskar delta att få fullgöra annan tjänst. Utskottet betvivlar inte möjligheterna att för personalen tydligt klargöra detta. Men frivillighetens innebörd när det gäller religiös utövning bör enligt utskottet inte vara begränsad till rätten att under vissa betingelser få avstå. Frivilligheten bör bestå i friheten att utan krav på särskilt tillstånd själv få välja om man vill delta. Utskottet vill härvid helt instämma i motionärernas formulering: »Det obehag som en begäran om befrielse kan tänkas innebära, torde i de flesta fall väga tyngre än känslan att tvångsvis utsättas för religiös påverkan i viss riktning.»

Om korum och andra religiösa förrättningar helt utesluts från tjänstetid är det emellertid enligt utskottets mening angeläget att reella möjligheter ges att anordna sådana förrättningar under fritid. Vilka krav på materiellt och annat bistånd som därvid bör ställas till förfogande bör det ankomma på behörig myndighet inom högsta försvarsledningen att närmare utreda. Arbetet härmed kan enligt utskottets mening lämpligen ske i anslutning till den översyn av korumbestämmelserna m. m. som f. n. övervägs inom försvarsdepartementet. Även frågan om militär personals användande i vissa officiella ceremonier där religiösa inslag förekommer bör närmare regleras i samband med en sådan översyn.

I reservationen hemställdes, att riksdagen med bifall till motionerna måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om sådan ändring i 1960 års tjänstereglemente för krigsmakten att gudstjänst eller korum ej fick förekomma i tjänsten.

Under överläggningar i andra kammaren yrkade herr *Zetterberg* att första stycket i ovan upptagna reservationsmotivering måtte utgå samt att riksdagen med anledning av motionerna måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om sådan ändring i 1960 års tjänstereglemente för krigsmakten att gudstjänst eller korum fick ske endast i full överensstämmelse med frivillighetens principer.

Vid behandling av utskottets utlåtande stannade kamrarna i olika beslut. Första kammaren beslutade med 64 röster mot 55 bifalla den motiverade reservationen. 11 ledamöter avstod från att rösta, och 21 var frånvarande. Andra kammaren beslutade vid den slutgiltiga voteringen med 119 röster mot 73 bifalla det av herr *Zetterberg* under överläggningen framställda yrkandet. 17 ledamöter avstod från att rösta medan 24 var frånvarande. Med anledning av vad sålunda förekommit förehade andra lagutskottet till behandling frågan om sammanjämkning av kamrarnas meningar. Därvid fann utskottet skiljaktigheten i besluten vara sådan, att sammanjämkning dem emellan inte var möjlig. Utskottets annälan härom (2LU 1965: 80) lades av kamrarna till handlingarna.

Den 7 februari 1966 ändrades de här aktuella bestämmelserna (12: 9—11)

i tjänstereglemente för krigsmakten så att de fick nu gällande lydelse. I anslutning till ändringarna utfärdade ÖB den 27 maj 1966 anvisningar, vilka t. v. skulle vara vägledande för anordnande av gudstjänst eller korum. År 1967 infordrades från förbanden rapporter om erfarenheter av tillämpningsbestämmelserna. Den 12 juli 1968 utfärdade därefter ÖB nu gällande anvisningar på området. Beträffande innehållet i de bestämmelser och anvisningar, som avses i detta stycke, får utskottet hänvisa till avsnittet »Gällande bestämmelser m.m.» ovan.

Utskottet

Enligt tjänstereglementet för krigsmakten är deltagande i gudstjänst eller korum numera helt frivilligt för all personal. Sådan förrättning anordnas på fritid om det inte finns särskilda skäl att ordna förrättningen i tjänsten. I tillämpningsföreskrifter, som förra året utfärdats av överbefälhavaren, preciseras i vilka fall korum får ordnas på tjänstetid. Så får i huvudsak ske i följande fall, nämligen om korum ingår som en del av firande av allmän högtidsdag eller exempelvis regementets dag, om korum ingår i särskild högtidlighet, som anordnas i anslutning till in- eller utryckning av utbildningskontingent, om korum ingår i högtidlighet, anordnad på grund av inträffat dödsfall eller allvarlig olyckshändelse eller i anledning av en allvarlig världspolitisk eller nationell situation samt om korum anordnas för personal, som har tjänsgöring under sön- och helgdagar. Härutöver får korum anordnas under beredskaps- och krigstillstånd.

I motionerna framställs ett yrkande som innebär att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall anhålla, att nämnda tillämpningsföreskrifter kompletteras med en regel om att värnpliktig personal efter egen anhållan kan beredas korum på tjänstetid.

Som framgår av det föregående kan enligt gällande regler korum i tämligen stor utsträckning anordnas på tjänstetid. Någon anledning att såsom motionärerna önskar utsträcka möjligheterna till att avse sådana fall där de värnpliktiga själva begär korum finns enligt utskottets mening inte. Vid sådana förband, där ett intresse från de värnpliktigas sida finns för korum i större utsträckning än vad som erbjuds i tjänsten, torde det inte föreligga någon svårighet att på kvällar eller under annan fritid få till stånd fler sådana förrättningar. I dylika fall finns uppenbarligen stort utrymme för regementspastor att genom en aktiv insats se till att de värnpliktigas önsknings blir tillgodosedda.

Utskottet hemställer,

att motionerna I:46 och II:73 inte föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 4 mars 1969

På andra lagutskottets vägnar:

RUTH HAMRIN-THORELL

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: fru Hamrin-Thorell (fp), herrar Lars Larsson (s), Dahlberg (s), Hübinette (m), Andreasson (cp), Ivar Andersson (s) och Axelson (fp);

från a n d r a kammaren: fröken Wetterström (m), herrar Göransson (s), Jonsson i Mora (fp), Nordberg (s)*, fru Sigurdsen (s), fru Nilsson (cp), herrar Gadd (s) och Aldén (s).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer

I. av herr *Hübinette* (m) och fröken *Wetterström* (m), vilka ansett,

dels att det avsnitt i utskottets yttrande, som börjar på s. 6 med orden »Som framgår av» och slutar med orden »önskingar blir tillgodosedda», bort ersättas med text av följande lydelse:

»Utskottet anser, att en naturlig följd av att deltagande i korum numera är helt frivilligt blir att förhållandevis liberala regler kan gälla för rätten att ordna korum i tjänsten; den som inte avser att deltaga behöver ju endast anmäla detta och får då tillfälle att ägna sig åt annan verksamhet inom personalvårdens ram. Mot bakgrunden härav delar utskottet motionärernas uppfattning att i enlighet med demokratins principer korum bör kunna ordnas i tjänsten inte bara i de speciella fall, som i huvudsak återgivits ovan, utan även då de värnpliktiga vid ett förband begär det. Utskottet tillstyrker därför motionerna.»

dels att utskottet bort hemställa,

»att riksdagen med bifall till motionerna I:46 och II:73 i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om sådana tillämpningsföreskrifter till kap. 12 mom. 9 tjänsterelementet för krigsmakten att värnpliktig personal efter egen anhållan kan beredas korum på tjänstetid.»

II. av herrar *Andreasson* (cp), *Jonsson i Mora* (fp) och fru *Nilsson* (cp).